

факт, що в досліджуваних підвищення значень проникаючої здатності супроводжувалося зниженням вираженості двох інших каналів емпатії – емоційного та інтуїтивного. Тобто, проникаюча здатність є, по суті, "надбудовою" над модеруючими чинниками і не є остаточно інтегрованою в структуру емпатії. Цей параметр здатний зробити певний вплив на вторинні канали емпатії, але не на базовий – раціональний канал.

Таким чином, такою, що найбільш адекватно відображає внутрішню структуру емпатичної поведінки досліджуваних була модель 3. Ієрархія першого рівня – чинників, модеруючих емпатійні прояви, – складалася з трьох підрівнів: ідентифікація визначала розвиток установок, сприяючих емпатії, які, у свою чергу, сприяють формуванню проникаючої здатності. Ієрар-

хія другого рівня – емпатійних проявів – складалася з двох підрівнів: раціональний канал емпатії формував розвиток двох взаємозалежних каналів емпатії: інтуїтивного і емоційного.

Необхідно вказати, що коефіцієнти детермінації для залежних змінних як в моделі 3, так і в інших моделях були дуже низькими ($R^2 = 0,013-0,112$).

Отже, розвиток уявлень в психологічній науці про емпатію є неоднозначним та дискусивним, йде від розуміння її як реагування відчуттями на відчуття до афектно-когнітивного процесу розуміння внутрішнього світу іншого в цілому. Сучасний підхід до емпатії як складної інтегральної властивості особистості основний акцент робить на оновленні даної дефініції або диференціації її складових компонентів (у проблемному полі нашого дослідження – основних каналів емпатії).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова Т.П. Понятіе емпатіи в зарубіжній психології / Т.П. Гаврилова // Вопросы психології. – 1975. – № 2. – С. 147 – 158.
2. Гиппенрейтер Ю.Б. Феномен конгруентної емпатії / Ю.Б. Гиппенрейтер, Т.Д. Карягіна, Е.Н. Козлова // Вопросы психології. – 1993. – № 4. – С. 61-68.
3. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2004. – 701 с.
4. Менегетти А. Психология жизни / А. Менегетти. – СПб.: Питер, 1992. – 567 с.

5. Орлов А.Б. Феномены эмпатии и конгруэнтности / А.Б. Орлов, М.А. Хазанова // Вопросы психології. – 1993. – №5. – С. 68-73.

6. Goldstein A.P., Michaels G.Y. Empathy development training, consequences. – New Jersey London, 1985. 287 p.

7. Merry T. A guide to the person-centered approach. Loughton: Gale Centre Publications, 1990.

8. Rogers C. R. A way of being. Boston: Houghton Mifflin, 1980.

Подано до редакції 18.02.13

УДК: 159.98-058

А. Журавель

ДО ПРОБЛЕМИ ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ

У статті висвітлюються окремі аспекти дослідження молодими людьми партнера для подружнього життя в контексті зарубіжних і вітчизняних досліджень. Вказано на чинники, якими послуговуються молоді люди у виборі партнера.

Ключові слова: подружнє життя, вибір партнера.

Дослідження в галузі подружнього життя займають центральне місце у сімейній психології, оскільки саме ця якість визначає успішність функціонування сім'ї загалом. Найбільш повно висвітлювались питання статево-рольової диференціації в працях Ю.Є. Альошина, І.Ю. Борисова, А.С. Воловича, міжособистісні стосунки у подружніх парах досліджували А.І. Антонов, А.М. Волкова, Є.С. Калмикова, А. Кронік, Є. Кронік, А.М. Обозова, Н.Н. Обозов, В.А. Сисенко, Т.М. Трапезнікова.

Формалізація феномена вибору партнера здійснюється "між двома сторонами неможливого": з одного боку, ми розглядаємо інтимну сторону взаємин пари на рівні того, як вони безпосередньо сприймають і відчують один одного, а з іншого – внутрішній

стан, пов'язаний із їхніми переживаннями. Тобто переживаннями, які йдуть "із середини", що є принципово новим і не може бути описаним, навіть через повний та вичерпний набір ознак, що структурують ці взаємини. У кожному окремому випадку дослідник отримує різноманітні, багаті та інформативні, але не завжди придатні до уніфікації й класифікації, дані. З іншого боку, молода людина включена як елемент до мережі систем, отримує збудження та певним чином реагує на нього. Ці реакції ніколи не зводяться до певного правила (що робить статистично значуще знання відносним, гіпотетичним для кожного конкретного випадку), однак вони закономірній передбачувані (що дає можливість їх вивчити та класифікувати).

Дослідження в галузі системної психотерапії

(Г.Я. Варга, І.Ю. Хамітова, О.В. Черніков тощо) представляють особливий інтерес, оскільки вивчення подружніх взаємин у контексті природного сімейного оточення подружжя є найбільш важливим для вирішення прикладних психотерапевтичних завдань.

У подружній підсистемі розрізняють чотири основні подружні ролі - "сексуальний партнер", "друг", "опікун", "захисник", під час виконання яких реалізуються відповідні потреби: сексуальні, побутові, потреби в емоційному зв'язку теплих стосунків опіки. При цьому характер подружніх стосунків багато в чому визначається взаємодоповнюваністю цих ролей (наприклад, якщо в одного з партнерів сильно виражена потреба в захисті то інший має відігравати роль захисника для задоволення цієї потреби) [2, с.8].

Згідно з іншою класифікацією розрізняють: традиційні, товариські та ролі партерів, від узгодженості яких залежить особливості взаємин подружжя. Так, традиційні ролі передбачають з боку дружини народження і виховання дітей, створення домашнього затишку і терпимість до обмеження сфери діяльності. З боку чоловіка вимагається прийняття основних рішень, підтримка сімейної влади і контроль, економічна безпека і захист сім'ї, емоційна вдячність дружині за пристосування до залежності [2, с.9].

Засновник класичного психоаналізу З. Фройд трактує цей феномен як сексуальний потяг і порівнює його з почуттями, які дитина отримує від батьків. Завдяки складному несвідомому процесу здійснюється інтерференція (перенесення) пережитого на свій вибір. Тому, вибір партнера відбувається під дією низки чинників, серед яких провідним є уявний образ ідеального партнера.

Формування образу відбувається через набуття дитиною сімейного досвіду, подружніх стосунків між батьками, їх ставлення не тільки один до одного, а й до інших членів сім'ї чия думка важлива для конкретної людини; через соціальні стереотипи, ідеали, традиції, звичаї.

На вибір партнера впливають і гендерні особливості. Для прикладу, дівчата про образ ідеального партнера мріють ще з дошкільного дитинства (десь від 5 років). Такий образ складається з тих рис, які найчастіше зустрічає дитина (батько, дідусь, старший брат і т. ін.), і на які направлена експресивна реакція (як позитивна так і негативна). Для дитини не важливо, чи в житті ці люди є ідеальними, чи займають ідеальну позицію.

Хлопчики також намагаються віднайти ідеал жінки, яка була б схожою на маму чи на сестру. Перші спогади статевої диференціації та створення уявного образу теж припадають на період дитинства.

Спостереження вчених показують, що пари, які були створені на основі чия думка важлива для конкретної людини; через соціальні стереотипи, ідеали, традиції, звичаї.

На вибір партнера впливають і гендерні особливості. Для прикладу, дівчата про образ ідеального партнера

мріють ще з дошкільного дитинства (десь від 5 років). Такий образ складається з тих рис, які найчастіше зустрічає дитина (батько, дідусь, старший брат і т. ін.), і на які направлена експресивна реакція (як позитивна так і негативна). Для дитини не важливо, чи в житті ці люди є ідеальними, чи займають ідеальну позицію.

Хлопчики також намагаються віднайти ідеал жінки, яка була б схожою на маму чи на сестру. Перші спогади статевої диференціації та створення уявного образу теж припадають на період дитинства.

Спостереження вчених показують, що пари, які були створені на основі так званого раннього "ідеального образу" подружнього життя проіснували від 0,5 років до 2. Такий феном дослідники пояснюють тим, що під час граничних ризиків градус емоційного підйому починає знижуватися, і негативні характеристики партнерів переміщуються в центр уваги та зіставляються з початковим ідеальним образом. Таке тлумачення має як своїх прихильників, так і супротивників. Основними з яких є теорія "стимул-цінність-роль" Б. Мурстейна, теорія комплементарних потреб Р. Уінча, теорія "фільтрів" А. Керкгоффа і К. Девіса та "кругова теорія кохання" А. Рейса.

Прихильники теорії Б.Мурстейна схильні до думки, що всі потенційно шлюбні відносини проходять у своєму розвитку три етапи. В залежності від того, чи зуміє бути послідовною у проходженні цього шляху пара буде успішний/неуспішний подружній шлюб.

На першій стадії юнак і дівчина оцінюють один одного за зовнішніми ознаками, такими як соціальний статус, територіальна близькість, привабливість. Тобто відбувається самопрезентація. Це первинний етап відбору партнера, виокремлення його з поміж інших. Б.Мурстейн доходить висновку, що на цьому етапі важливим для партнерів є не стільки зовнішня привабливість один до одного, скільки зв'язок між рівнями привабливості. Це означає, що людина, яка не наділена привабливою зовнішністю, орієнтована більше на відповідного партнера, ніж на вродливого. На етапі цінностей вирішальну роль відіграє схожість у поглядах, позиціях на життя та шлюб, інтересів та цінностей, у випадку розбіжності таких поглядів, пара може розпастися, тобто важливим тут є спільність поглядів, відповідно, чим подібніша до нас людина, тим простіше, комфортніше налагоджувати з нею стосунки. На рольовій стадії відбувається оцінка особистісних якостей партнера, що перевіряється їх спільною діяльністю.

Інший вчений, Р.Уінч, стверджує, коли людина обирає майбутнього партнера, то звертає перш за все увагу на те, чи готовий задовольнити її потреби, і в якій мірі. На цьому етапі відбувається перевірка рольових очікувань по відношенню до партнера, відбувається саморефлексування та рефлексування між партнерами у процесі спілкування.

Теорію "комплементарних потреб" Уінча називають іще "розповсюдженим висловом" завдяки якому "притягаються протилежності". Ця теорія ґрунтується на психологічному доповненні партнерів. Прик-

ладом такого підходу у виборі шлюбного партнера може стати союз юнака з авторитарним характером і жінки, наділеної більш пластичними якостями. У цьому випадку союз можливий за умов компліментарних потреб. Хоча, за отриманими нами даними, більш розповсюдженим методом вибору партнера є схожість характерів.

У контексті окресленої теми представляє інтерес теорія фільтрів А. Керкгоффа і К. Девіса. Сутність її полягає у послідовному проходженні серії фільтрів, які поступово відсіюють партнери, і у такий спосіб звужують свій вибір. Такими фільтрами є:

- місце проживання, яке серед опитуваних займає чи не перше місце. Його роль – це відсів тих потенційних партнерів, з якими людина ніколи не зможе зустрітись;

- соціальні контакти, які людина вважає привабливими;

- гомогамія, яка виключає тих, хто не підходить за певними соціальними показниками;

- схожість поглядів, цінностей, рольових очікувань.

Як наслідок, результатом проходження усіх цих "фільтрів" є вступ партнерів у шлюбний союз.

Досліджуючи питання вибору партнера, А. Рейс у своїй теорії "кругова теорія кохання" розширює її межі і визначає чотири етапи, які повинні пройти молоді люди:

- 1) налагодження особистісного контакту, а саме, наскільки легким і комфортним один для одного є спілкування; як відчуває себе юнак/дівчина поряд з партнером;

- 2) саморозкриття, яке можливе лише за умови успішного проходження першого процесу. На цьому етапі партнери починають довіряти один одному, і, як наслідок, розкриватися. Такий двосторонній зв'язок породжує відчуття розслаблення;

- 3) відчуття взаємозалежності. У період формування шлюбного союзу неминучим є процес появи взаємозв'язаних звичок, стає важчим існування один без одного, з'являється почуття взаємної необхідності;

- 4) реалізація основних потреб особистості, таких як довіра, кохання та ін.

Дуже часто вибір партнера, як і вкладання шлюбу спостерігається між представниками однієї або суміжних професій. Вважається, що люди, які присвятили себе одній справі, легше знайдуть в сім'ї спільну мову, ніж навпаки. Пристрасті та звички людини теж впливають на рішення про створення сім'ї. Людина за своєю природою дуже егоїстична і, наприклад, гурман може поєднати свою долю з тим, хто добре готує.

Однак це не означає, що вибір майбутнього супутника життя стався за розрахунком, просто їм стало цікаво спілкуватися, оскільки і той, і другий були дуже зацікавлені в процесі приготування їжі. Хоча у шлюбі важливу роль відіграє статеве життя, проте в подальшому вибір супутника тільки за сексуальною привабливістю не обіцяє нічого хорошого. Такий

шлюб в силу психологічних і духовних відмінностей людей не забезпечує можливості "багатоканальних зв'язків" і згодом може призвести до болісної самотності вдвох.

При великій різниці в інтелектуальному розвитку також можуть виникнути проблеми з міцністю шлюбу, так як з часом менш освіченому партнеру все важче буде зберегти інтерес до себе і повагу з боку своєї другої половини. У сучасному світі частими є укладання поспішних шлюбів. Тобто, коли двоє людей, не вивчивши один одного в різних ситуаціях, піддаються впливу почуттів – одружуються. Мотивом такого шлюбу є ніщо інше як закоханість. Для молодих людей не головним є риси характеру майбутнього партнера, його матеріальне становище, освіта, посада і т.д. Зазвичай, такі шлюби дуже швидко розпадаються, і молоді люди розходяться з образою один на одного, а почасті і з ненавистю на все життя.

Вибір майбутнього партнера після невдалих шлюбів, як правило, кардинально змінюється. Набравшись гіркої досвіду, людина стає більш прискіпливою і звертає увагу вже не тільки на зовнішні чинники (тим не менш вони все ж приймаються в розрахунок і займають далеко не останнє місце), а й на особистісні якості партнера. Переважна більшість жінок, і чоловіків так само, бояться зробити повторний крок, затамувавши в душі образу, ненависть до свого колишнього партнера і страх повторити свою помилку і знову опинитися у "розбитого корита".

На вибір партнера впливає різний матеріальний статус. Так, партнери із великими статками висувують одні вимоги, малозабезпечені – інші. На думку соціологів фінансово-незалежна людина вибирає партнера життя як рівного з ним за матеріальним становищем, так і з більш низьким рівнем достатку, мотивуючи свій вибір різними причинами. Так, наприклад, якщо хлопець чи дівчина, виростили в заможній родині і звикли до забезпеченого життя з дитинства, то, більш ніж ймовірно, вони віддають перевагу партнеру, що належить до того ж соціального прошарку. Якщо ж чоловік чи жінка досягли своєї матеріальної незалежності самостійно, то їх вибір ґрунтується на інших принципах.

Для жінок, як правило, не має великого значення, наскільки забезпечений майбутній чоловік. Більшість чоловіків такої категорії також вибирають партнера для життя серед тих прошарків населення, які не відносяться до особливо заможних. Такий вибір пояснюють тим, що майбутня дружина повинна в матеріальному плані знаходитися в повній залежності, тоді чоловіче самолюбство не буде страждати від більш високої жіночої спроможності.

Останні роки спостерігається суттєва тенденція щодо економічної незалежності жінок, через автоматизацію багатьох процесів. Обов'язки перед партнерами суттєво зменшилися. Більш актуальним є бажання максимального результату з мінімальними затратами у партнерських взаємовідносинах. Тобто, шлюб стає предметом вжитку, а шлюбні стосунки за

своєю суттю переходять у ринкові відносини. Нормативно-регулюючий тиск держави в цьому аспекті втрачає сенс, послаблюється, що в свою чергу призводить до пізнього вступу молодих людей до шлюбу, створення сім'ї, і з іншої сторони до розлучень, рівень яких постійно зростає. Немалу роль в такому світосприйманні молодого покоління відіграють засоби масової інформації. Сайти знайомств переповнені бажаними знайти свою половину. Можливість швидкого ознайомлення з потенційним кандидатом та їх неймовірна кількість створює ілюзію, про обов'язкове знаходження партнера. З одного боку такий варіант пошуку партнера дає можливість зекономити час, а з іншого - продукує шлюбно-ринкові відносини, де є можливість обирати з нескінченної кількості кандидатів. ЗМІ нав'язливо диктують образ ідеального партнера, несвідомо ми намагаємося віднайти в реальному житті людину, яка б була наділена відповідними якостями, а інколи навіть і знаходимо. Та проблема, яку несе за собою такий вибір з'являється дещо пізніше, коли емоційний підйом знижується і стають помітними реальні якості обраного партнера.

Вибір партнера, зазвичай, може відбуватися у різних ситуаціях і різних місцях. Одні завзято шукають партнера у традиційних для знайомства місцях - вечірках, концертах, дискотеках, барах, клубах. Інші - орієнтуються на власний успішний досвід, і заводять знайомства в парку, театрі, курортних місцях відпочинку, де сама по собі зміна місця проживання змушує багатьох відчувати гостру потребу в партнері/партнерші. Перш ніж зупинити свій вибір, багато хто перевіряє свого партнера на наявність необхідних для сімейного життя навичок як - от: вміння готувати або, навпаки, забивати цвяхи.

Однак, є й такі, які до вибору партнера ставляться як до своєї сім'ї, як до необхідної частини інтер'єру. Наприклад, при виборі партнера має чіткі уявлення про сім'ю і велике бажання її мати. Зазвичай, це ті, хто на цей час має квартиру, і тільки не вистачає дружини із приємною зовнішністю, створенням і підтриманням сімейного затишку. Ця ідилічна, застигла картинка буде мотивувати його сама по собі, і він навряд чи стане довго замислюватися, що потрібно робити для своєї партнерки кожен день. Так, що обираючи собі супутницю буде, по-перше, виходити з зовнішніх даних (здатність партнерші постійно стежити за своєю зовнішністю, за собою); по-друге, орієнтуватися на схожість уявлень про гарне сімейне життя, що потрібно придбати, скільки мати дітей, що робити вечорами у вихідні і т.д.

Занадто скрупульозні люди обирають свого партнера дуже прискіпливо, аж до відповідності зовнішніх характеристик ("23-річна блондинка ростом 173 см і вагою 49,5 кг., що народилася під знаком Козерога і має вчений ступінь з культурної антропології"). Зазвичай, такий партнер чітко ставить перед собою мету і прагне її реалізувати. Почасти спостерігаються за ним занадто жорсткі уявлення про еталон майбутньої дівчини. Тому, більшість шанувальниць просто

відсіюються, не встигнувши навіть толком проявити себе. Водночас є чимало молодих людей, для яких не є суттєвими такі подробиці як, наприклад: вік, зовнішній вигляд, брендів одяг, модна зачіска, машина та ін. Одна із респондентів зауважила, що для неї вік майбутнього партнера не має значення. Важливо, наскільки він є "мудрим, сильним, мужнім, активним".

Багато молодих людей взагалі не мають уявлення про критерії вибору (або просто не усвідомлюють їх) й готові змиритися з багатьма характеристиками партнера, які для когось можуть бути жахливими вадами.

Сильний вплив на вибір окремими чоловіками партнера відіграють традиції сім'ї, які мають свої історичні корені. З приводу цього доречним є відома всім притча: "коли, нарешті, хлопець знайшов дівчину, схожу у всьому на свою маму, так вона не сподобалася батькові". Якщо стиль життя і взаємини батьків нам подобається, то часто ми підбираємо собі партнера/партнершу, схожих на батьків. Тобто, якщо син у всьому схожий на свого батька, то йому сподобається наречена, яка володіє тими ж рисами характеру, переконаннями, здібностями, а часом і зовнішністю, що і його мати.

Якщо для юнака зберегти таку модель відносин буде дуже важливо, (або якщо він взагалі дуже цінує стабільність, порядок і передбачуваність), то він тривожно буде ставитися до змін, які відбуватимуться з партнеркою.

Із інтерв'ю опитаних: "На початку вона була мовчазливою, привітною, уважною, а зараз просто не впізнати - зовсім інша людина". Багато хто з молодих людей робить такі заявки на повному серйозні. Інші ж вибір партнера мотивують своєю першою любов'ю, переконуючи себе в тому, що такий вибір є назавжди, і полюбити вдруге для них буде трагедія. Оскільки такий вчинок людина може зробити тільки один раз.

Молоді люди, які більш за все цінують зміни, навпаки, зовсім не розраховують на вибір до "гробової туги". Вони готові до перемін, часто обирають собі чоловіка зовсім не схожого на свого батька, так само як і на своїх попередніх партнерів. Для них цінністю є різноманітність у сімейному житті. Вони намагаються зберегти за собою та своїм партнером право рости і змінюватися, а не консервуватися раз і назавжди в образі своєї весільної фотографії. Якщо вам не подобається та модель стосунків, на яку ви "надивилися" у своїй батьківській родині, то на питання, хто міг би стати вашим партнером, дуже багато людей легко називають декілька десятків характеристик, якими партнер володіти не повинен. Вони точно знають, чого вони не хочуть, на що вони не погоджуються. Наприклад, дівчата, в яких батьки алкоголіки, як правило, категорично проти такого партнера. Водночас, вони не можуть визначити, кого б вони хотіли замість нього, хто б міг дійсно привернути їх увагу.

Є й такі, що копіюють свої сімейні правила з точністю до навпаки: обираючи протилежність, тобто, щоб не сподобатися родичам. Особливо чемні, занад-

то виховані, можуть обрати навіть дисидента - соціально невлаштованої, непривабливої людини, що має безліч життєвих проблем. Вони впевнені, що буде багато проблем, однак, таким способом вони доводять, що "не збираються жити за вказівкою батьків, за їх правилами".

На вибір партнера впливає звичка "оглядатися чи не оглядатися" на громадську думку. Проілюструємо це словами однієї з наших респонденток. "Я хотіла б не просто поважати свого чоловіка, а пишатися ним". На питання: "Що для Вас означає пишатися?". "Для мене значимим буде те, наскільки інші люди будуть його поважати як людину, професіонала, друга і т.ін."

Отже, на вибір партнера впливатиме думка інших: батьків, друзів, колег по роботі. Зазначимо, що у таких випадках можуть з'явитися і суперники, так як ціна обранця відразу зростає, як на аукціоні, які будуть прагнути якомога скоріше відбити його/її, поки не пізно

(особливо, якщо суперник здається дійсно гідним).

Мають місце і випадки, коли партнер обирається нами як компенсація. Адже "популярний" партнер, який цікавить багатьох, здорово підвищує самооцінку ("А вибрав-то він саме мене!"). У цьому випадку треба добре подумати і навіть скористатися порадами психологів-консультантів: "що будете робити з цим "призом" все життя, після того, як доведете собі і навколишнім, що ви здатні його завоювати?".

Підводячи підсумки, зауважимо, що у процесі вибору майбутнього партнера мають значення багато чинників: починаючи з несвідомого закінчуючи схожими поглядами та позицією щодо вибору молодими людьми майбутнього партнера для життя.

Відтак, зазначена проблема не є вичерпною і не втрачає своєї актуальності, оскільки не лише впливає на всі сфери життя, а й визначає особисте щастя кожної людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Белагов С.А.* Дев'ять правил ссору подружжя / С.А. Белагов. – АИФ. Україна. – 2000. – № 7. – С. 30–35.

2. *Витек К.* Проблемы супружеского благополучия / К. Витек. – М.: Прогресс, 1988.

3. *Галичанська А.Т.* Клімат молоді сім'ї / А.Т. Галичанська // Соц. психол. – 2003. – № 1. – С. 116–122.

4. *Сатир В.* Как строить себя и свою семью / В. Сатир / [Перевод с англ.]. – М.: Педагогика, 1992.

5. *Семья и общество* / за ред. А.Г. Харчев, М.С. Мацковский. – М.: Наука, 1982. – С. 128–135.

6. *Чехова В.* Настоящая жена / В. Чехова // Семья. – 1999. – № 40. – С. 15–21.

Подано до редакції 11.03.13